

»SATIR OBRAĆEN« SLAVONCA ĐURĐA RAPIĆA

Franjo Emanuel Hoško

U povijesti hrvatske književnosti, a slavonske napose, vodi se dugotrajna polemika o naravi i cilju knjige franjevca Đure Rapića¹ koja je 1766. tiskana u Pešti pod naslovom *Satir iliti divji čovik u nauku krstjanskomu ubavistit, uputit, naučit i pokarstit po Slavoncu O.P.F. Đurđu Rapiću*. Ta knjiga je najvjerojatnije trebala imati naslov *Satir obraćen*, kako se to vidi iz latinskih odobrenja koja su Rapiću udijelili osječki teolozi Alojzije Nemethi i Ivan Velikanović te njegovi franjevački poglavari J.M. de Vedano i Josip Blagoje (fol 4v, 5r). Oba naslova Rapićeve knjige odmah upućuju na poznato djelo slavonskog prosvjetiteljskog književnika Antuna Matiju Relkovića (Svinjar–Davor, 6.I. 1732. – Vinkovci, 22. I. 1978.) *Satir iliti divji čovik* (Dresden, 1762.), a nameću i pitanje o međuodnosu djela i pisaca. Relković se u drugom izdanju svog *Satira* (Osijek, 1779.) jada da su se javila dva kritičara njegovog djela: jedan je duhovnik Momus, a drugi je vojnik Nesmir Kudilović. Prvome Relković predbacuje da je "pun sebe i misleći da sve zna". Izričiti je povezuje Rapićev *Satir* sa svojim djelom Relković već 1767. kad se u pjesmi *Fabula od mlina i njegova sina* (Zagreb, 1767.) tuži da je

protiv njegovog *Satira* napisan *Kontra-Satir* da

¹ Đuro Rapić je rođen 11. IV. 1715. u Staroj Gradiški, a 1732. pristupio je franjevcima u Velikoj. U Petrovaradinu je završio studij teologije (1737–1741.). Djelovao je kao profesor filozofije u Slavonskoj Požegi (1741–1744.), a teologiju je predavao u Petrovaradinu (1750–1753.) i Radni (1753–1756.). Rapić je bio okretan u ekonomskim poslovima pa vodi gradnju samostana u Iloku (1757.), upravlja franjevačkom sukarnom u Budimu (1761–1764.) i vodi ekonomske poslove provincije sv. Ivana Kapistranskoga (1764–1767.). Odlikovao se također kao propovjednik, a zbog visoke teološke izobrazbe imenovao ga je đakovački biskup Antun Čolnić za svog osobnog teologa (1768–1770.). Već u visokoj dobi boravio je u Iloku kao dekan franjevačkog filozofskog učilišta (1771–1775.). Umro je 19. XII. 1785. u Velikoj.

Rapić je pisac triju knjiga. Najprije je objavio homiletičko djelo "Svakomu po malo iliti predike nediljne zajedno s korizmenima" (Pešta, 1762.), zatim homiletsko i hagiografsko djelo "Od svakoga po malo iliti kratko ispisane živote, mučeništva i slave pravih i svetih prijatelja Božji" (Pešta, 1764.), a na koncu i katekizam "Satir iliti divji čovik u nauku karstjanskom ubavistit..." (Pešta, 1766.). Zbog tog njegovog literarnog stvaralaštva u duhu katoličke obnove on ima mjesto u hrvatskoj književnosti (usp. Tomo Matić: Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda, Zagreb 1945., 74; Franjo Emanuel Hoško: Franjevačko visoko učilište u Požegi, u: *Nova et vetera*, 27 (1977.), sv. I., 102–104).

se tobože ispravi "sve što Satir piše;... njega zato pokrstiše". Kao protivnika Relkovićeveg *Satira* spomenuo je Rapića kanonik A.B. Krčelić: "Neki franjevac (Đuro Rapić) lakoumno, zavideći izobrazbi Slavonije, dosljedno osuđujući brigu Velike Gospodarice i biskupa, poduzeo je da protiv Relkovića nezgrapno piše. Ali od naroda sam se izložio sablazni, tako da svojom zavišću i lakoumnošću nikome nije ugodio. Kratko mu je odgovorio Relković, obilnije ljupkim stihom u anapestu Vid Došen, dubovički župnik."² No, Vid Došen (oko 1720–1778.) u svojoj poemi *Jeka planine* (Zagreb, 1767.) brani Relkovićeveg *Satir* od anonimnog pisca *Tamburaša slavonskog*. Taj je spis izgubljen, a ne može se dokazati da mu je Rapić autor, zato preostaje jedino utvrditi analizom Rapićeveg *Satira obraćenog* da li to djelo predstavlja spomenuti *Kontra–Satir* ili ne.

Na to pitanje ovako odgovara književni povjesničar David Bogdanović: ako "se upoznamo sa sadržajem Rapićeve knjige, vidimo da je ta knjiga kršćanski nauk, kako ga uči rimokatolička crkva, u neku ruku sasvim popularno napisan katekizam bez ikakva polemična karaktera protiv Relkovićeveg *Satira*. Pa ipak se dugo mislilo, da je Rapićeveg *Satir* napisan protiv Relkovićeveg *Satira* i da je Rapićeveg knjižica onaj *Kontra–Satir*, na koje se tuži Relković..."³ Naprotiv, "u Rapićeveg *Satiru* diljem cijeloga izlaganja kršćanskoga nauka nigdje nijednom riječju ne spominje (se) ni Relković ni njegov *Satir*, (a)... u cijeloj Rapićevoj knjigzi nema ni najmanje aluzije ni na Relkovića ni na njegovo djelo..."⁴

Ako i nije Rapić Relkovićeveg kritičar, ostaje još uvijek otvoreno pitanje: zašto je za svoj katekizam preuzeo naslov Relkovićeveg djela? Bogdanović na to pitanje, preuzevši sud Nikole Andrića, odgovara: "Rapić je to učinio zato, da pod popularnim imenom Relkovićeveg *Satira* svoju knjigu... lakše protura u narod."⁵ Štoviše, čini se da je Relković indirektno na to ponukao svojim *Satirom* Rapića, jer njegov satir doista vapi za cjelovitom i organiziranom vjerskom poukom djece i mladeži u Slavoniji.⁶ Rapić je istog mišljenja o potrebi vjeronaučne pouke pa potiče svećenike: "Nagonite i stirujte

na nauk karstjanski dohoditi (one), koji se po sokacih skitaju i koji dangube u kući vrime gubeći." (fol. 3r). Premda se Rapić ograđuje od pogrešnog shvaćanja njegovih riječi u predgovoru knjige, ipak on očito predbacuje samim svećenicima da se nedostatno trude oko kršćanskog nauka djece i omladine: "Nahodim da odviše bi bilo, o evandeoski težaci i nadstojnici, vas opominjati i ovo dilo vama priporučiti... Brez ijednoga vašega uvrđenja, (a) za veće vaše utišenje, dopustite reći i prid oči vama izmetnuti ono nastojanje koje sveti apostoli u ovomu dilu imadoše ...: 'Svaki dan ne pristajše u carkvi i okolo kućah učeći i navištivajuć i Karsta Isusa' (Dj 5,42)."

Rapićeveg katekizam "imade četiri dila, koji četirima stvarma odgovaraju koje za spasenje svakomu čoviku jesu potribite:... parva jest Virovanje (str. 8–46), druga Očenaš (47–73), treća Deset Božjih zapovidih (74–150), četvrta Sedam sakramenata" (150–276). Premda tako Rapić dijeli svoj katekizam, on u drugom dijelu donosi također tumačenje Zdravomarije (63–73), a u trećem razjašnjava i crkvene zapovijedi (134–150), dok četvrti dio obrazlaže darove Duha Svetoga (239–245), djela milosrđa (245–248), nauku o grijehu (248–258), i četiri posljednje stvari svakog čovjeka (259–276). U dodatku je Rapić tiskao opširnu uputu za prvu ispovijed (277–237). U Rapićeveg katekizmu nalaze se i četiri slike. Prva slika prikazuje kako se satir susreo s franjevcem. Satir je prikazan s rogovima na glavi,

² Krešimir Georgijević: Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni. Zagreb 1969., 242, 243, 248, 249, 253.

³ David Bogdanović: Rapićeveg "Satir ili divji čovjek", u: Hrvatska prošlost, 4 (1943.), 178.

⁴ Isto, 179, 180; Tomo Matić: Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda, 74: "Rapićeveg katekizam (je) u običnome obliku pitanja i odgovora, i to tako da Satir pita, a franjevac ga u svojim odgovorima poučava u istinama vjerskim, ali nigdje izravno ne tiče u Relkovića. Moglo bi biti da je Rapić, okrstivši svoj katekizam imenom tada već popularnoga Relkovićeveg djela, mislio jače svratiti pažnju na svoju knjigu, ali moglo bi također biti da je neobičnim naslovom svojega katekizma hotio reći, da je Relković u "Satiru" zanemario vjersku pouku..."

⁵ Bogdanović: Rapićeveg..., 180.

⁶ Usp. Georgijević: Hrvatska književnost..., 238.

kožjim ušima i bradom, kožjim tijelom, nogama i papcima. Druga slika prikazuje satirovo krštenje nakon kojega se satir promijenio u čovjeka, odjevednog u građansko odijelo. Na trećoj slici satir prima pričest, a na četvrtoj se oprašta od franjevca. Uz svaku sliku na zasebnom listu je u stihovima dano objašnjenje onoga što slika prikazuje; stihovi su u desetercu, teški, bez prave rime i ne odaju Rapića kao pjesnika.

No, Rapić je vrstan pisac dijaloga. Gradivo katekizma razloženo je u obliku dijaloga i u tom smislu je to dijaloški katekizam. Uobičajene uloge učitelja i učenika kod Rapića su zadobili redovnik i satir. Satirova pitanja ne bi mogao govoriti običan učenik, spreman da prima znanje od učitelja. Satir je više ispitivač; pokušava nadmudriti redovnika. Ipak, kako dijalog odmiče, tako je satir poučljiviji i povjerljiviji tumačenjima redovnika. Tako npr. satir pita: "Viruješ dakle, ti Oče, tvrdo ovo dvanaest člana ovoga virovanja?" Redovnik odgovara: "O moj divji čoviče, te još smiješ pitati. Znaj, da tako tvrdo i stanovito virujem, da prije moj život bi deo, nego bi jedan članak ovoga virovanja zatajao, izdao ispustio, ili u njemu pomanjkao." Satir onda nastavlja pitati: "Nut molim: kaži mi s kojim temeljom tako tvrdostalno viruješ?" Redovnik odgovara: "Čudim se tebi, tako naučnu, da me jošter svarhu toga pitaš. Ja sam mislio da si ti učan došao u vilajet neučan. Znaj, dakle, da zato tako tvrdostalno virujem sve one članke, jere svi jesu utemeljiti svarhu iste riči Božje" (10, 11).

Sadržajno Rapićev katekizam obuhvaća uobičajeno vjeronaučno gradivo. Razlaganje tog gradiva nadilazi potrebe poučavanja u vjeri djece, tako da Rapićevo djelo želi zapravo biti i asketsko-moralni priručnik. To u predgovoru i sam Rapić priopćuje svećenicima kao širiteljima i korisnicima njegove knjige koja je kadra pružiti: "tvrdostalnost svete vire katoličanske sve potpunosti, strah Božji u puku, ljubav među iskarnjima, bogoljupstvo prema carkvi, posluh podložnikah cića svojih poglvarah, obsluženje zakona, virmost među zaručnicah, pravičnost među ugovornicah" (fol. 2r). Doista Rapićev *Satir obraćen* želi pružiti što potpuniju vjersku informaciju pa zalazi čak u teološku

kazuistiku. Tako satir pita redovnika: "Kaži mi od koje dobi i kolike veličine hoće biti ona tjelesa kada se uskrise, budući da su pomrli niki malecki, niki mladi, niki stari?" Redovnik na to pitanje daje ovaj odgovor: "Obćeno vele sveti Oci da svi hoće ustati u varsti i dobi čovika od trideset i tri godine, u kojoj dobi naš Otkupitelj je uskrsnuo" (39). U tumačenju četvrte Božje zapovijedi Rapić naznačuje elemente pedagoškog postupanja u obitelji (96–103), a susreću se ponovno kazuistička pitanja, npr.: "Ako zakon Božji zapovida sinovom da oca i mater poštuju, zašto takoder ne zapovida roditeljom da i oni dicu ... imadu podpomagati..?" Odgovor glasi: "Zato zakon od ove zapovidi ne čini i jednu uspomenu, budući (da je) ljubav roditeljah prema dicitoliko naravna, da nije potriba bila ikoju zapovid davati zakonu novomu, jere uvik roditelji više prignuće imadu od naravi prama dicit negod dica prama roditeljom" (99).

Katekizam nastoji poticati na ćudoredni život pa ima i ovakvih pitanja: "Radi kojega uzroka hoti Isukarst tako nemilu i pogardnu smart na križu podnesti?" Odgovor nije dogmatski nego pobuđuje na moralni stav: "Za ukazati nama i dati sa svojom prilikom kripost ustarpljenja, poniznosti, posluha i ljubavi, (a te) četiri kriposti zlamenuju četiri kraja ili izvarška svetoga križa" (22). U tom istom duhu tumači Rapić postojeće društveno stanje dijeljenja ljudi na bogate i siromašne: "Tako je, što god tko više može, to je više dužan (ćiniti djela milosrđa). I zato Gospodin Bog jest odredio da se bogatci spase po dilih od milosarđa dileći i sirote ugledajući, a sirote da se opet spase po ustarpljenju svojega siromaštva" (247).

U tumačenju sakramenta Euharistije (175–201) Rapić veoma detaljno opisuje misu, opisuje liturgijsko odijelo svećenika i njegove obredne radnje. Zanimljivo opravdava zašto svećenik sam misu "govori i prikazuje": "Evo jedna prilichnost po kojoj možeš bolje mene razumiti: na priliku, kada jedna obćina jedan dar prikazuje svojemu poglvaru, onda svi ne govore, niti svi prikazuju, nego samo jedan govori i prikazuje, (ali) ništa nemanje svi jednokupno pridaju onaj dar. Tako na Misi, premda sam

misnik govori i svojim rukama prikazuje ono posvetilište, ništa nemanje svi koji jesu pri misi ono posvetilište Bogu prikazuju” (190). U tumačenju liturgijskih radnji kod mise Rapić prihvaća obrazloženje baroknog kršćanstva koja su pojedine liturgijske radnje asocijativno povezivali s povijesnim pojedinostima iz Isusovog života, napose iz njegove muke (192–201).

Rapićev dodatak katekizmu o prvoj ispovijedi nije razrađen na dijaloški način, nego je razdijeljen na osamnaest poglavlja u kojima se sus-

ljedno opisuje sve što je potrebno za razumijevanje ispovijedi kao i za neposredno praktično pristupanje sakramentu pokore. Osobito je naglašeno ispitivanje savjesti, a razrada takvog ispitivanja je podrobna i opsežna. Taj dio teksta je isprepleten i prigodnim molitvama.

Tako je Rapićev *Satir obraćen* mogao biti od koristi svećenicima u vjerskoj pouci i propovijedanju, a ostalima i kao pobožna literatura, bogata informacijama i poticajima.